

Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗ ΜΕΣΗΜΒΡΙΝΗ ΡΩΣΙΑ 1919

Αντισυνταγματάρχης (ΠΒ) Ιωάννης Γεμεντζής
Ιστορικός

Οι επιχειρήσεις στη Μεσημβρινή Ρωσία, στις οποίες συμμετείχε το Ελληνικό Εκστρατευτικό Σώμα (ΕΕΣ), πραγματοποιήθηκαν στο νοτιοδυτικό τμήμα της Ουκρανίας και στη χερσόνησο της Κριμαίας¹. Το 1918 οι Σύμμαχοι αποφάσισαν την εκστρατεία εναντίον των Μπολσεβίκων στη Ρωσία και η διεξαγωγή της ανατέθηκε στις γαλλικές ένοπλες δυνάμεις. Ο κύριος λόγος που προκάλεσε τη συμμαχική απόφαση ήταν η αποκατάσταση του Ανατολικού Μετώπου, προς παρεμπόδιση του ανεφοδιασμού των Γερμανών από τη Ρωσία. Όμως με την υπογραφή της ανακωχής στις 11 Νοεμβρίου 1918 έπαψε να υφίσταται ο κύριος λόγος της επέμβασης των Συμμάχων στη Ρωσία. Η επικράτηση όμως των Μπολσεβίκων στη Ρωσία έθιγε τα οικονομικά συμφέροντα των Συμμάχων, καθώς οι Μπολσεβίκοι δεν αναγνώριζαν τα χρέη της Ρωσίας προς τους Συμμάχους. Απότοκο γεγονός όλων των παραπάνω ήταν η πραγματοποίηση της υπόψη εκστρατείας το 1919.

Η αποστολή ελληνικών στρατευμάτων στη Μεσημβρινή Ρωσία την 1/14η Ιανουαρίου 1919² ήταν η πρώτη υπερπόντια εκστρατεία της χώρας μας. Η Ελλάδα συμμετείχε στο πλευρό των Συμμάχων με το Α΄ Σώμα Στρατού (Α΄ ΣΣ) και η συμμετοχή της κρίθηκε επιβεβλημένη λόγω των πλεονεκτημάτων που θα εξασφαλιζόνταν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων για την προώθηση των εθνικών διεκδικήσεων. Το ΕΕΣ δεν έδρασε ως σύνολο, αλλά κατά τμήματα, τα οποία υπάγονταν, εκτός από σπάνιες εξαιρέσεις, στη διοίκηση Γάλλων αξιωματικών.

Γενικώς, μπορεί να λεχθεί ότι οι ελληνικές δυνάμεις στη Μεσημβρινή Ρωσία τίμησαν τα όπλα τους μέχρι τέλους και αποτέλεσαν μεταξύ των συμμαχικών στρατευμάτων τα πλέον συμπαγή και αξιόμαχα τμήματα. Η στάση τους υπήρξε ιδιαίτερα πολιτισμένη, η δε δράση τους επιτυχής και γενναία παρά τις αντίξοες συνθήκες που είχαν να αντιμετωπίσουν. Αναδείχθηκαν στον κυριότερο παράγοντα σε αυτή την εκστρατεία και έφεραν αγόγγυστα το βάρος του αγώνα. Συνεχώς μαχόμενα από τη στιγμή που αποβιβάστηκαν στο ρωσικό έδαφος μέχρι και την εκκένωση της Οδησού και της Σεβαστούπολης, με ακατάσχετη ορμή και υψηλό ηθικό, δίκαια κέρδισαν επαίνους τόσο από τους Συμμάχους όσο και από τους Ρώσους. Η Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού του Ελληνικού Γενικού Επιτελείου έχει

¹ Η ακριβής περιοχή που έλαβαν χώρα οι επιχειρήσεις του ΕΕΣ βρίσκεται μεταξύ των ποταμών Δνείπερου και Δνείστερου και έχει πλάτος περίπου 220 χιλιόμετρα μεταξύ Χερσώνος και Μπέντερ.

² Η πρώτη ημερομηνία αναφέρεται στο παλαιό ή ιουλιανό ημερολόγιο, που ήταν σε χρήση την περίοδο των επιχειρήσεων, και η δεύτερη στο νέο ή γρηγοριανό ημερολόγιο, που άρχισε να χρησιμοποιείται στην Ελλάδα το 1923. Όπου εμφανίζεται μία ημερομηνία αναφέρεται στο νέο ημερολόγιο.

εκδώσει σχετικά με το θέμα ένα βιβλίο με τίτλο «Το Ελληνικό Εκστρατευτικό Σώμα στη Μεσημβρινή Ρωσία 1919», 446 σελίδων.

Στο πλαίσιο της συμμαχικής εκστρατείας μπορεί κάποιος να παρακολουθήσει την πολιτική και, κυρίως, τη στρατιωτική συνεργασία μεταξύ Γάλλων και Ελλήνων. Ένας, λοιπόν, ασφαλής τρόπος προσέγγισης του όλου θέματος θα ήταν η αντικειμενική κριτική των όρων πάνω στους οποίους εδραιώθηκε αυτή η συνεργασία, καθώς και τα αποτελέσματά της, δανειζόμενοι μεθοδολογικά εργαλεία από το εννοιολογικό οπλοστάσιο της ιστορικής επιστήμης.

Η κατάσταση στη Ρωσία

Μετά την επανάσταση των Μπολσεβίκων τον Οκτώβριο του 1917, η Ρωσία υπέγραψε ανακωχή με τη Γερμανία και έτσι έπαψε να υφίσταται το Ανατολικό Μέτωπο κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου³. Με τη συνθήκη ειρήνης του Μπρεστ-Λιτόφσκ (19 Φεβρουαρίου/3 Μαρτίου 1918) μεταξύ Γερμανών και Μπολσεβίκων, η Ρωσία αναγκάστηκε να αποδεχθεί την ανεξαρτησία της Φινλανδίας, των κρατών της Βαλτικής, της Βεσσαραβίας, της Ουκρανίας και του Καυκάσου. Οι Μπολσεβίκοι όμως της Ουκρανίας αρνήθηκαν από την αρχή τον αποχωρισμό τους από το ρωσικό κράτος. Οι Γερμανοί, οι οποίοι απέβλεπαν στην εκμετάλλευση των πλούσιων πόρων της Ουκρανίας, υπέγραψαν με την κυβέρνηση του Χαρκόβου, της «Λαϊκής Ουκρανικής Δημοκρατίας», ξεχωριστή συνθήκη στο Μπρεστ-Λιτόφσκ, που περιελάμβανε και επισιτιστικές συμφωνίες. Ταυτόχρονα όμως εγκαταστάθηκε στο Κίεβο άλλη αριστερή κυβέρνηση⁴, η οποία ανέλαβε ένοπλη αντίσταση εναντίον τριών μετώπων, των Μπολσεβίκων, των στρατευμάτων της Λαϊκής Ουκρανικής Δημοκρατίας και των Γερμανών. Έτσι τελικά δημιουργήθηκε πραγματικά μια χαώδης κατάσταση στην Ουκρανία⁵.

Ο γερμανικός στρατός διέθεσε συνολικά πέντε μεραρχίες για την αποκατάσταση της τάξης στη συγκεκριμένη περιοχή. Η Γερμανία γνώριζε καλά τα στρατιωτικά πλεονεκτήματα που θα της προσέφερε η εκμετάλλευση των πλούσιων πόρων της εύφορης αυτής περιοχής. Έπειτα από συμφωνία με τη Λαϊκή Ουκρανική Δημοκρατία, κατελήφθησαν από τα γερμανικά στρατεύματα το Κίεβο (17 Φεβρουαρίου/2 Μαρτίου 1918), η Οδησσός (28 Φεβρουαρίου/13 Μαρτίου 1918), το Νικολάεφ (4/17 Μαρτίου 1918), η Χερσώνα (28 Μαρτίου/10 Απριλίου 1918), η Σεβαστούπολη (18 Απριλίου/1 Μαΐου 1918) και το Ροστόβ στον ποταμό Ντον (27 Απριλίου/10 Μαΐου 1918). Απότοκο γεγονός των παραπάνω ενεργειών ήταν ότι η Γερμανία κατάφερε

³ 19 Νοεμβρίου/2 Δεκεμβρίου 1917.

⁴ Μαξιμαλιστές ή Πετλιουριανοί από τον Petliura.

⁵ Αντιστράτηγος Κωνσταντίνος Νίδερ, «Η Εκστρατεία εις Ουκρανίαν», *Μεγάλη Στρατιωτική και Ναυτική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. Α΄.

να σπάσει τον αποκλεισμό των Συμμάχων εκμεταλλευόμενη τους πλούσιους πόρους της Ουκρανίας και ταυτόχρονα δημιούργησε, υπό τον έλεγχό της, ένα τείχος κατά του Μπολσεβικισμού.

Την ημέρα της αναστολής των επιχειρήσεων μεταξύ Ρωσίας και Γερμανίας (19 Νοεμβρίου/2 Δεκεμβρίου 1917), οι Ρώσοι Στρατηγοί Κορνίλωφ, Denikin και Αλεξέιφ, υποστηριζόμενοι από πιστούς Κοζάκους της περιοχής, ύψωσαν τη σημαία της αντεπανάστασης στο Ντον⁶. Σκοπός τους ήταν η διατήρηση της ακεραιότητας της Ρωσίας εναντίον κάθε μορφής τυραννικής διακυβέρνησης και η συνέχιση του αγώνα στο πλευρό των Συμμάχων. Η εθελοντική αυτή στρατιά με την πάροδο του χρόνου γινόταν συνεχώς ισχυρότερη. Το Σεπτέμβριο του 1918 σκοτώθηκε ο Στρατηγός Κορνίλωφ και απεβίωσε ο Στρατηγός Αλεξέιφ, οπότε την αρχηγία της εθελοντικής στρατιάς ανέλαβε ο Στρατηγός Denikin.

Συμμαχική επέμβαση στη Ρωσία

Στο τέλος του 1917 φάνηκε απαραίτητη για την επιτυχία του συμμαχικού αγώνα η αποκατάσταση του Ανατολικού Μετώπου, προς παρεμπόδιση του ανεφοδιασμού των Γερμανών από τη Ρωσία. Με τη συνθήκη του Μπρεστ-Λιτόφσκ, οι σιτοβολώνες της Ουκρανίας και της Σιβηρίας, τα πετρέλαια της Κασπίας θάλασσας και όλες οι πλουτοπαραγωγικές πηγές της απέραντης Ρωσίας θα συνέβαλαν στη συντήρηση των γερμανικών στρατευμάτων. Τη δεδομένη στιγμή κανείς δεν προέβλεπε το γρήγορο τερματισμό του πολέμου, οπότε ο ανεφοδιασμός από τη Ρωσία θα συνέβαλε στην αναζωογόνηση των Γερμανοαυστριακών και στην παράταση του αγώνα. Οι Σύμμαχοι λοιπόν για την αποκατάσταση του Ανατολικού Μετώπου στηρίχθηκαν, κυρίως, στη στρατιά του Denikin, που βρισκόταν στη νότια Ρωσία, και στις δυνάμεις του Κολτσάκ, που έλεγχαν τη Σιβηρία, με τη συμμετοχή και μιας τσεχοσλοβάκικης στρατιάς, η οποία είχε συγκροτηθεί στη Ρωσία⁷.

Με την υπογραφή της ανακωχής στις 11 Νοεμβρίου 1918, έπαψε να υφίσταται ο κύριος λόγος της επέμβασης των Συμμάχων στη Ρωσία, δηλαδή η ανασύσταση του Ανατολικού Μετώπου. Στην Ευρώπη όμως είχε γίνει αντιληπτό ότι δεν ήταν δυνατό να γίνεται λόγος για ευρωπαϊκή ειρήνη, εφόσον στην ανατολή επικρατούσε το μπολσεβικικό χάος. Η πρώτη γνώμη που διαμορφώθηκε ήταν ότι επιβαλλόταν η άμεση ένοπλη επέμβαση για την κατάπνιξη του κομμουνισμού στη Ρωσία και την

⁶ Γενικό Επιτελείο Στρατού/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού (στο εξής: ΓΕΣ/ΔΙΣ), *Το Ελληνικόν Εκστρατευτικόν Σώμα εις Μεσημβρινήν Ρωσίαν 1919*, Αθήνα 1955, 4.

⁷ Στις αρχές του πολέμου μεγάλο μέρος των Τσεχοσλοβάκων που διέμεναν στη Ρωσία κατετάγη εθελοντικά στο ρωσικό στρατό. Σε αυτούς προστέθηκαν και Τσεχοσλοβάκοι αιχμάλωτοι πολέμου ή λιποτάκτες, δημιουργώντας έτσι στην περιοχή της Σιβηρίας την Τσεχοσλοβάκικη Στρατιά, δυνάμει 60.000 ανδρών, βλ. στο ίδιο, 6.

επιβολή μιας δημοκρατικής τάξης. Η γνώμη αυτή εγκαταλείφθηκε γιατί, λόγω του κάματος από τον τετραετή πόλεμο, κανείς από τους Συμμάχους δε δεχόταν να αναλάβει τις ευθύνες μιας στρατιωτικής ενέργειας, που, λόγω των ιδιαίτερων γεωγραφικών συνθηκών της Ρωσίας, θα προσλάμβανε αναγκαστικά γιγαντιαίες διαστάσεις.

Η δεύτερη γνώμη –που υιοθέτησε η Αγγλία– ήταν να οργανωθεί μία συνεχής ζώνη απομόνωσης από τη Βαλτική μέχρι τη Μαύρη Θάλασσα, που θα παρεμπόδιζε την επέκταση του κομμουνισμού προς το νότο και τη δύση και, επιπλέον, θα άφηνε ελεύθερη και χωρίς ξένες επεμβάσεις την εξέλιξη της πολιτικής κατάστασης στη Ρωσία. Ως παράγοντες για την ίδρυση της πιο πάνω ζώνης υπολογίζονταν η Πολωνία και η Ρουμανία. Αλλά και η γνώμη αυτή αποδείχθηκε ότι ήταν ανεφάρμοστη, γιατί η μεν Πολωνία μόλις τότε συγκροτούταν σε κράτος και ήταν απασχολημένη με τους Γερμανούς, η δε Ρουμανία εξουθενωμένη από τη γερμανική κατοχή που είχε προηγηθεί επιτηρούσε τα ουγγρικά σύνορα και ήταν ανίκανη για σοβαρή δράση.

Με την επικράτηση των Μπολσεβίκων, τα μεγάλα οικονομικά συμφέροντα των Συμμάχων στη Ρωσία, ιδιαίτερα των Γάλλων, πλήττονταν από την κατηγορηματική άρνηση των Μπολσεβίκων να αναγνωρίσουν τα χρέη της τσαρικής Ρωσίας προς τους Συμμάχους. Η Γαλλία, η Μεγάλη Βρετανία και οι Ηνωμένες Πολιτείες χορηγούσαν στη Ρωσία τεράστιες ποσότητες πυρομαχικών, στρατιωτικού υλικού και τροφίμων. Η πληρωμή αυτών των αγορών γινόταν από την τσαρική κυβέρνηση με δάνεια, τα οποία οι Μπολσεβίκοι δεν αναγνώριζαν.

Ο Στρατηγός Franchet d' Espérey είχε αντιταχθεί από τον Οκτώβριο του 1918 στα σχέδια των Συμμάχων να επέμβουν στη Ρωσία, πριν ακόμα συναφθεί η ανακωχή με τη Γερμανία. Στις 27 Οκτωβρίου ο πρωθυπουργός της Γαλλίας Clemenceau τον είχε ενημερώσει για τις προθέσεις των Συμμάχων να επέμβουν με κύριο σκοπό, όπως έλεγε, «να συνεχίσουμε εκεί την πάλη κατά των Κεντρικών Δυνάμεων, αλλά και όπως πραγματοποιήσουμε τον οικονομικό αποκλεισμό του Μπολσεβικισμού και να προκαλέσουμε την πτώση του»⁸. Ο Franchet d' Espérey τόνισε ότι τα στρατεύματά του δεν επαρκούσαν προκειμένου να εισέλθουν στην παγωμένη αυτή χώρα, ιδίως μέσα στο χειμώνα. Θα μπορούσαν μόνο να κρατήσουν την Οδησό και τα γειτονικά λιμάνια. Επίσης, υποστήριξε ότι τα στρατεύματα αυτά θα έβλεπαν δυσάρεστα τις επιχειρήσεις ή την κατάληψη της Ουκρανίας και Ρωσίας αντί να εισέλθουν θριαμβευτές στη Γερμανία, και αυτό θα είχε ως αποτέλεσμα τον κίνδυνο να προκληθούν σοβαρά επεισόδια εντός του στρατεύματος⁹.

⁸ ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό.π., Παράρτημα 1, 293. Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Εκστρατεία στη Μεσημβρινή Ρωσία, Φ.263/Α, Επίσημη Έκθεση Πεπραγμένων του Α' ΣΣ.

⁹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό.π., Παράρτημα 2, 294. Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Εκστρατεία στη Μεσημβρινή Ρωσία, Φ.263/Α, Επίσημη Έκθεση Πεπραγμένων του Α' ΣΣ.

Στις 18 Δεκεμβρίου 1918 αποβιβάστηκε στην Οδησσό η 156η Γαλλική Μεραρχία υπό τον Στρατηγό Μποριούς, υπό την προστασία μιας μοίρας του γαλλικού στόλου με τον Ναύαρχο Λεζαί, κατά τη στιγμή που ο Petliura κατείχε τα τρία τέταρτα της πόλης (Σχεδιάγραμμα 1). Στις 26 Δεκεμβρίου τμήματα της μεραρχίας αποβιβάστηκαν στη Σεβαστούπολη. Μια ακόμη γαλλική μεραρχία, η 30η, υπό τον Στρατηγό Nerel, στάλθηκε από τη Ρουμανία. Η σύνθεση των δύο γαλλικών μεραρχιών ήταν ατελής, γιατί είχε αρχίσει η αποστράτευση του γαλλικού στρατού (το σύνολο των δύο μεραρχιών ήταν 12 τάγματα με 30 τυφέκια κάθε λόχος). Στις 10 Ιανουαρίου 1919 έφτασε στην Οδησσό ο Στρατηγός D' Anselme με το επιτελείο της 1ης Ομάδας Μεραρχιών (1η Ο.Μ.). Επιτελάρχης ήταν ο Γάλλος Συνταγματάρχης Φρεϊντεμπέρκ, προκειμένου να ασκήσει τη διοίκηση των συμμαχικών δυνάμεων στη Μεσημβρινή Ρωσία, υπό την εποπτεία του Γάλλου Στρατηγού Berthelot, διοικητού της Στρατιάς Δουνάβεως¹⁰. Οι δυνάμεις ήταν:

- Η 156η Γαλλική Μεραρχία υπό τον Στρατηγό Μποριούς (175ο, 176ο Συντάγματα Πεζικού και 1ο Αφρικανικό Σύνταγμα Μετόπισθεν).
- Η 30η Γαλλική Μεραρχία υπό τον Στρατηγό Nerel (40ο, 58ο, και 61ο Συντάγματα Πεζικού).
- Η 16η Γαλλική Αποικιακή Μεραρχία.
- Το 4ο Σύνταγμα Έφιππων Κυνηγών Αφρικής.
- Δύο μοίρες αεροπλάνων και Όρχος Αεροπορίας υπό τον Ταγματάρχη Σε.
- Η 4η Πολωνική Μεραρχία που βρισκόταν στην Οδησσό υπό τον Στρατηγό Ζελιγκόγσκυ (έλαβαν μέρος στις επιχειρήσεις μόνο δύο τάγματα, δύο ίλες και δύο πυροβολαρχίες).
- Τα τμήματα της Ρωσικής Εθελοντικής Στρατιάς (ΡΕΣ) του Denikin, τα οποία βρίσκονταν στην Οδησσό υπό τον Στρατηγό Τσιμανόβσκυ και αυτά που βρίσκονταν στην Κριμαία υπό τον Στρατηγό Μπορόσκυ.
- Το Α΄ ΣΣ υπό τον Στρατηγό Νίτερ, αποτελούμενο από τις Ι, ΙΙ και ΙΙΙ Μεραρχίες, που προπαρασκευάζονταν στη Μακεδονία για την αποστολή τους στην Οδησσό (έλαβαν μέρος οι ΙΙ και ΙΙΙ Μεραρχίες, δυνάμει 23.351 ανδρών. Η Ι Μεραρχία δεν έλαβε μέρος στις επιχειρήσεις και παρέμεινε συγκεντρωμένη στην Καβάλα).

Κατά την περίοδο αυτή οι Μπολσεβίκοι στο Κίεβο διέθεσαν από την κεντρική Ρωσία τέσσερα συντάγματα τακτικού στρατού των Σοβιέτ, που υπήρξαν ο πυρήνας της τοπικής στρατολογίας οπαδών των Μπολσεβίκων. Με αυτό τον τρόπο δημιουργήθηκαν τρεις στρατιές (Σχεδιάγραμμα 2):

¹⁰ Από το σημείωμα του Ιστορικού Τμήματος του Γαλλικού Επιτελείου.

- Η 1η Στρατιά του Κέντρου ή Στρατιά του Κιέβου. Η συνολική δύναμή της ήταν 45.000 άνδρες, με ανάλογο πυροβολικό διαφόρων διαμετρημάτων και ιππικό.
- Η 2η Στρατιά ή Στρατιά Χαρκόβου. Η συνολική δύναμή της ήταν 83.000 άνδρες και αποτελούνταν από τρία σώματα στρατού. Το πρώτο υπό τον Αταμάνο Γρηγόριεφ¹¹, το δεύτερο υπό τον Μανκό και το τρίτο υπό τον Ντιμπένκο.
- Η 3η Στρατιά ή Στρατιά Βινίτσης. Η συνολική δύναμή της ήταν 71.000 άνδρες¹².

Οι δυνάμεις των Μπολσεβίκων βρίσκονταν σε αγώνα εναντίον των Ουκρανών του Petliura. Τις συμμαχικές δυνάμεις αντιμετώπισε το Σώμα Στρατού του Αταμάνου Γρηγόριεφ, συνολικής δύναμης 31.000 ανδρών¹³. Οι γαλλικές δυνάμεις αρχικά επιζήτησαν τη σύμπραξη των δυνάμεων του Denikin, οι οποίες μάχονταν κατά των αυτονομιστών του Petliura. Με αυτό τον τρόπο έστρεψαν τον Petliura εναντίον τους. Ήταν ένα σοβαρό σφάλμα, γιατί ο Petliura είχε μεγάλη επιρροή στο λαό της Ουκρανίας, και η αντίθεση αυτή συνέτεινε, εκτός των άλλων λόγων, στη σύμπραξη των Ουκρανών με τους Μπολσεβίκους εναντίον των Συμμάχων. Ο εργατικός πληθυσμός της Οδησσού και των άλλων πόλεων είχε στην κατοχή του οπλισμό και ήταν πρόθυμος να συμπράξει με τους Μπολσεβίκους. Η προπαγάνδα και η διάβρωση των συμμαχικών δυνάμεων στην Οδησσό άρχισε αμέσως από τους πράκτορες του Σοβιέτ, που διέδιδαν μεταξύ των στρατιωτών και των ναυτών ότι τους έστειλαν να θυσιάσουν μακριά από την πατρίδα τους για τα συμφέροντα των Γάλλων τραπεζιτών και βιομηχάνων¹⁴.

Το Ελληνικό Εκστρατευτικό Σώμα

Η ελληνική κυβέρνηση και συγκεκριμένα ο πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος έκρινε απαραίτητη την ελληνική συμμετοχή στην εκστρατεία στην Ουκρανία, προκειμένου να εξασφαλίσει την υποστήριξη των Συμμάχων στην εκπλήρωση των εθνικών διεκδικήσεων. Μετά τις διαπραγματεύσεις που έγιναν στο Παρίσι το Νοέμβριο

¹¹ Πρώην λοχαγός του ρωσικού στρατού, που διακρίθηκε κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

¹² ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό.π., 34-39.

¹³ Το συγκεκριμένο Σώμα Στρατού αποτελούνταν από τη Μεραρχία Δνεϊστερου, την Ι Μεραρχία του Σοβιέτ, ένα σύνταγμα Κοζάκων και το Σύνταγμα του Εραζίνσκυ.

¹⁴ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ανταρσία των πληρωμάτων των γαλλικών θωρηκτών «Φρανς», «Ζαν Μάρτ», «Βερντέν», «Ζουστίς» και «Μιραμπώ» στο λιμάνι της Σεβαστούπολης στις 6/19 Απριλίου, βλ. ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό.π., 241-242.

του 1918 μεταξύ των Συμμάχων και της Ελλάδας, ο πρωθυπουργός της Γαλλίας Clemenceau και ο υπουργός Εξωτερικών Pisson διαβεβαίωσαν τον Έλληνα πρεσβευτή στο Παρίσι Α. Ρωμανό ότι η Γαλλία θα υποστηρίξει τις ελληνικές διεκδικήσεις στη Θράκη και στη Σμύρνη εάν η Ελλάδα συμμετάσχει στην εκστρατεία στη Μεσημβρινή Ρωσία. Κατόπιν των παραπάνω¹⁵, αποφασίστηκε να σταλεί στην Ουκρανία το Α΄ ΣΣ κατάλληλα συμπληρωμένο και οργανωμένο για την εκτέλεση της υπερπόντιας αυτής αποστολής. Διοικητής του Σώματος τοποθετήθηκε ο Στρατηγός Κωνσταντίνος Νίδερ. Ο Στρατηγός Νίδερ παρέμεινε στη διοίκηση του Σώματος μέχρι την 21η Μαΐου 1919, οπότε και αντικαταστάθηκε από τον Υποστράτηγο Ιάκωβο Νεγρεπόντη. Έδρα του Στρατηγείου του Σώματος παρέμεινε η πόλη της Καβάλας μέχρι τη 13η Μαρτίου 1919, οπότε και μεταφέρθηκε στην Οδησσό της Ουκρανίας.

Στο Α΄ ΣΣ υπάγονταν οι εξής δυνάμεις:

- Η Ι Μεραρχία, η οποία δεν έλαβε μέρος, αλλά παρέμεινε συγκεντρωμένη στην Καβάλα, αναμένοντας τη μεταφορά της στη Μεσημβρινή Ρωσία.
- Η ΙΙ Μεραρχία υπό τον Στρατηγό Νικόλαο Βλαχόπουλο, που περιελάμβανε τα 1ο, 7ο και 34ο Συντάγματα Πεζικού, τις Ια και Ιβ Μοίρες Ορειβατικού Πυροβολικού και τους 5ο και 6ο Λόχους Μηχανικού.
- Η ΧΙΙΙ Μεραρχία υπό τον Στρατηγό Ιάκωβο Νεγρεπόντη, που περιελάμβανε τα 2ο και 3ο Συντάγματα Πεζικού, το 5/42 Σύνταγμα Ευζώνων, και τις ΧΙΙΙα και ΧΙΙΙβ Μοίρες Ορειβατικού Πυροβολικού¹⁶.

Μετά την αναδιοργάνωση και τη συμπλήρωση των μονάδων του Α΄ ΣΣ σε προσωπικό, κτήνη και κάθε είδους υλικό και οχήματα, άρχισε η μεταφορά του στη Ρωσία. Ο ανεφοδιασμός των ελληνικών στρατευμάτων θα εξασφαλιζόταν από τη γαλλική υπηρεσία, με εφόδια που θα συγκεντρώνονταν στην Οδησσό. Η είσοδός τους στον αγώνα γινόταν αμέσως μετά την άφιξή τους κατά μικρά τμήματα υπό γαλλική διοίκηση.

Ανεξάρτητα από την έκβαση της συμμαχικής επέμβασης, οι ελληνικές δυνάμεις επέδειξαν γενναιότητα και ηρωισμό κατά την τρίμηνη παραμονή τους στη νότια Ρωσία. Η δράση και το συνολικό τους έργο αντικατοπτρίζεται στα ιδιαίτερος θερμά σχόλια της Ανώτερης Διοίκησης των συμμαχικών στρατευμάτων, του Αρχηγού του Επιτελείου του ρουμανικού στρατού, του Διοικητού της V Μεραρχίας της ΡΕΣ και της γαλλικής βουλής. Ο διοικητής των συμμαχικών στρατευμάτων Γάλλος Στρατηγός D'

¹⁵ Ο Βενιζέλος τηλεγράφησε από το Λονδίνο, όπου βρισκόταν, στον πρεσβευτή Ρωμανό τα εξής: «Παρακαλώ δηλώσατε στον Πρωθυπουργό και στον Υπουργό Εξωτερικών ότι ο ελληνικός στρατός είναι στη διάθεσή τους και δύναται να χρησιμοποιηθεί διά κοινό αγώνα πανταχού, όπου η αποστολή του κρίνεται αναγκαία», βλ. στο ίδιο, 27.

¹⁶ Στο ίδιο, 401-422.

Anselme σε διαταγή του την 1/14η Μαρτίου 1919 αναφέρεται, μεταξύ άλλων, στην εξαιρετή δράση του ελληνικού τάγματος στη Χερσώνα¹⁷, καθώς και του Συνταγματάρχου Μανέτα στην Οδησσό. Ο Στρατηγός Claudel, που διαδέχτηκε τον D' Anselme, σε διαταγή του στις 24 Ιουνίου 1919 εκφράζει την πλήρη ευαρέσκειά του για τις θαυμάσιες στρατιωτικές αρετές που επέδειξαν τα ελληνικά στρατεύματα, οι οποίες προκάλεσαν το θαυμασμό όλων των γαλλικών δυνάμεων που βρίσκονταν σε επαφή μαζί τους¹⁸. Ο Αρχηγός του Επιτελείου του ρουμανικού στρατού, κατά την αποχώρηση του ΕΕΣ από τη Ρουμανία, εκφράζει το θαυμασμό του με έγγραφο του προς τον διοικητή των ελληνικών δυνάμεων στη Βεσσαραβία Στρατηγό Ιάκωβο Νεγρεπόντη¹⁹. Η V Μεραρχία των Ρώσων Εθελοντών με έγγραφό της στις 31 Μαρτίου προς τον Διοικητή του 2ου Συντάγματος εξέφρασε το θαυμασμό της για τα ελληνικά στρατεύματα²⁰.

Η συμβολή του ελληνικού στρατού στη Μεσημβρινή Ρωσία αναγνωρίστηκε ιδιαίτερα από τη γαλλική βουλή κατά τις διάφορες συνεδριάσεις της. Στη συνεδρίαση της 24ης Μαΐου 1919, συζητήθηκε το θέμα της εκστρατείας στη Μεσημβρινή Ρωσία. Ο Γάλλος Υπουργός Στρατιωτικών δήλωσε ότι ο ελληνικός στρατός πολέμησε ανδρείως και εξέφρασε την ευγνωμοσύνη του τόσο προς τους Γάλλους όσο και προς τους Έλληνες στρατιώτες. Ο Υπουργός Εσωτερικών δήλωσε ότι η Γαλλία δεν έχει καλύτερο, πιστότερο και γενναιότερο σύμμαχο από την Ελλάδα, την οποία βρίσκει πάντα στο πλευρό της, και είναι ευτυχής να την ευχαριστήσει από του βήματος εκ μέρους της γαλλικής κυβέρνησης²¹. Τέλος, ο Γάλλος βουλευτής Κεγκουεζαί, ο οποίος μετέβη στην Κριμαία και Οδησσό ως μέλος Κοινοβουλευτικής Επιτροπής για την εξέταση της συμμαχικής υπόθεσης στη Ρωσία, εξήρε τα ελληνικά στρατεύματα, καθώς όπου και να βρέθηκε άκουσε να μιλούν για αυτά με τους μεγαλύτερους επαίνους²².

Όπως προαναφέρθηκε, στις 19 Ιανουαρίου 1919 άρχισε η μεταφορά του ΕΕΣ, ατμοπλοϊκώς, στα λιμάνια της Μεσημβρινής Ρωσίας. Οι μονάδες του υπάγονταν στην 1η Γαλλική Ο.Μ. και πολέμησαν κατά των Μπολσεβίκων στη Χερσώνα, στην Κριμαία και βορείως της Οδησσού, υπό γαλλική διοίκηση. Οι κυριότερες επιχειρήσεις ήταν:

¹⁷ Στο ίδιο, Παράρτημα 13, 311.

¹⁸ Στο ίδιο, Παράρτημα 96, 383.

¹⁹ Στο ίδιο, Παράρτημα 97, 383.

²⁰ Αντιστράτηγος Αθανάσιος Γεραμάνης, *Εκστρατεία εις Μεσημβρινή Ρωσία 1919*, Αθήνα 1980, 75.

²¹ Τηλεγράφημα του υπουργού Εξωτερικών στο Παρίσι, Ν. Πολίτη, βλ. Υποστράτηγος Π. Καρακασσώνης, *Ιστορία της εις Ουκρανίαν και Κριμαίαν Υπερπόντιου Εκστρατείας 1919*, Αθήνα 1933, 279.

²² Τηλεγράφημα υπ' αριθ. 1862 της 25ης Μαΐου 1919 του Έλληνα πρεσβευτή στο Παρίσι Ρωμανού, βλ. στο ίδιο, 279.

- Επιχειρήσεις στη Χερσόνα (17/30 Ιανουαρίου μέχρι 25 Φεβρουαρίου/10 Μαρτίου 1919).
- Κατοχή και εγκατάλειψη του Νικολάιφ (17 Φεβρουαρίου/2 Μαρτίου μέχρι 1/14 Μαρτίου 1919).
- Επιχειρήσεις στο Βασιλίνβο και Μπερεζόβκαν (8/21 Φεβρουαρίου μέχρι 5/18 Μαρτίου 1919).
- Επιχειρήσεις στη Σέρμπκα και Μπολ Μπουγιαλίκ (6/19 Μαρτίου μέχρι 21 Μαρτίου/3 Απριλίου 1919).
- Επιχειρήσεις στις διαβάσεις της λίμνης Τιλιγκκιούλ (1/14 Μαρτίου μέχρι 22 Μαρτίου/4 Απριλίου 1919).
- Σύμπτυξη προς Βεσσαραβία (19 Μαρτίου/1 Απριλίου μέχρι 29 Μαρτίου/11 Απριλίου 1919).
- Επιχειρήσεις στην Κριμαία (11/24 Μαρτίου μέχρι 15/28 Απριλίου 1919).
- Παραμονή στη Βεσσαραβία και αποχώρηση του ΕΕΣ (29 Μαρτίου/11 Απριλίου μέχρι 4/17 Ιουλίου 1919).

Σε όλες σχεδόν τις παραπάνω επιχειρήσεις τα ελληνικά στρατεύματα έλαβαν μέρος εντασσόμενα σε μικτά συμμαχικά αποσπάσματα με Γάλλο επικεφαλής. Η συνεργασία μεταξύ των ελληνικών και γαλλικών στρατευμάτων σε γενικές γραμμές ήταν αρμονική. Μη λησμονούμε ότι ο ελληνικός στρατός ήταν οργανωμένος σύμφωνα με τα γαλλικά στρατιωτικά πρότυπα. Η μειωμένη όμως σύνθεση των γαλλικών μεραρχιών είχε ως αποτέλεσμα το κύριο βάρος των επιχειρήσεων να αναλαμβάνεται από τα διαθέσιμα ελληνικά στρατεύματα. Παράλληλα, ο Γάλλος διοικητής των μικτών συμμαχικών αποσπασμάτων ήταν συχνά κατώτερος σε βαθμό από τον Έλληνα επικεφαλής των ελληνικών δυνάμεων. Η άνιση αυτή χρησιμοποίηση των ελληνικών δυνάμεων αλλά και τα σοβαρά προβλήματα ανεφοδιασμού προκάλεσαν την αντίδραση της ελληνικής κυβέρνησης το Μάρτιο του 1919²³. Η απάντηση του Στρατηγού D' Anselme προς τον Πρόεδρο της ελληνικής κυβέρνησης ήταν ότι αδυνατούσε να χρησιμοποιήσει στις επιχειρήσεις γαλλική δύναμη ίση προς την ελληνική. Κάθε φορά όμως που θα ενεργούν μόνο ελληνικές δυνάμεις η διοίκηση θα ανατίθεται σε Έλληνα αξιωματικό²⁴. Μόνο μετά τον Απρίλιο του 1919 κατά την παραμονή του ΕΕΣ στη Βεσσαραβία, τα ελληνικά στρατεύματα τέθηκαν υπό τις άμεσες διαταγές του διοικητού του Α' ΣΣ Στρατηγού Κ. Νίδερ²⁵. Μετά από τρίμηνη παραμονή στο ρουμανικό έδαφος, οι μονάδες του Α' ΣΣ άρχισαν να μεταφέρονται στη Μικρά Ασία. Στις 4 Ιουλίου 1919 αναχώρησε από το Γαλάζιο της Ρουμανίας το τελευταίο ελληνικό τμήμα για τη Μικρά Ασία.

²³ ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό.π., Παράρτημα 36, 327.

²⁴ Στο ίδιο, 163.

²⁵ Στο ίδιο, Παράρτημα 85, 371-372.

Η συνεργασία μεταξύ των ελληνικών και γαλλικών στρατευμάτων σε γενικές γραμμές ήταν αρμονική. Αναμφίβολα υπήρξαν διάφορες προστριβές, οι οποίες οφείλονταν, κυρίως, στην ψυχολογική πίεση του πολέμου, αλλά και στη διαβρωτική προπαγάνδα των Μπολσεβίκων²⁶. Το πιο τρανταχτό παράδειγμα ήταν η στάση των Γάλλων ναυτών στο λιμάνι της Σεβαστούπολης τον Απρίλιο του 1919 (εικ. 1). Τα πληρώματα των γαλλικών θωρηκτών «Φρανς», «Ζαν Μπαρτ», «Βερντέν», «Ζουστίς» και «Μιραμπώ» στασίασαν. Οι ναύτες ενώθηκαν με τους μπολσεβίκους εργάτες, ύψωσαν κόκκινες σημαίες και διαδήλωναν στους δρόμους φωνάζοντας «Ζήτω οι Μπολσεβίκοι», «Κάτω η Ελλάς», «Κάτω η Ρουμανία». Ο Γάλλος φρούραρχος Ταγματάρχης De Villepin διέταξε τον 10ο Λόχο του 2ου Ελληνικού Συντάγματος να διαλύσει τη διαδήλωση. Αποτέλεσμα ήταν ο τραυματισμός πέντε Γάλλων ναυτών. Οι Γάλλοι ναύτες επέστρεψαν στα πλοία τους και απείλησαν να βομβαρδίσουν την πόλη. Το επεισόδιο έληξε κατόπιν παρέμβασης του Άγγλου Ναυάρχου Κάλθορν, ο οποίος κατέφθασε στο λιμάνι της Σεβαστούπολης έγκαιρα πριν το υπόψη επεισόδιο λάβει γιγαντιαίες διαστάσεις²⁷.

Η συνολική δύναμη των ελληνικών στρατευμάτων σύμφωνα με το ιστορικό ημερολόγιο του Α΄ ΣΣ κατά την 6/19η Μαΐου 1919 ανερχόταν σε 23.351 άνδρες, εκ των οποίων 842 αξιωματικοί και 22.509 οπλίτες. Οι συνολικές απώλειες ήταν 1.055 άνδρες.

Στον παρακάτω πίνακα φαίνονται αναλυτικά οι απώλειες.

	Νεκροί	Αποβιώσαντες	Εξαφανισθέντες	Σύνολο	Τραυματίες	Σύνολο
Αξκοί	9	2	7	18	30	48
Οπλίτες	170	44	166	380	627	1.007
Σύνολο	179	46	173	398	657	1.055

Στατιστικά οι απώλειες επί του συνόλου της ελληνικής δύναμης ήταν 4,70%, εκ των οποίων 5,70% αξιωματικοί και 4,47% οπλίτες²⁸. Οι κυριότερες όμως απώλειες πρέπει να επικεντρωθούν στον ανθούντα ελληνικό πληθυσμό της Ρωσίας. Η ελληνική μειονότητα υπέστη σφαγές, λεηλασίες και ένα μεγάλο μέρος εκδιώχθηκε από τη Μεσημβρινή Ρωσία, το οποίο στη συνέχεια κατέφυγε στην Ελλάδα.

²⁶ Χαρακτηριστικό παράδειγμα η εχθρική συμπεριφορά Γάλλων ναυτών απέναντι σε Έλληνες στρατιώτες στην περιοχή της Σεβαστούπολης. Συμπεριφορά η οποία ανάγκασε τον Συνταγματάρχη Γαργουλίδη του 2ου Συντάγματος Πεζικού να αναφέρει σχετικά στον Ναύαρχο Κακουλίδη, βλ. στο ίδιο, Παράρτημα 81, 367-368.

²⁷ Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Εκστρατεία στη Μεσημβρινή Ρωσία, Φ.263/Α, Επίσημη Έκθεση Πεπραγμένων του Α΄ ΣΣ, Φ.263/Β, Ιστορικών Ημερολόγιον της εν Ρωσία Εκστρατείας του Α΄ ΣΣ.

²⁸ ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό.π., 260-261.

Η πραγματική κατάσταση στη Μεσημβρινή Ρωσία κατά την εποχή που άρχισε η αποστολή των πρώτων ελληνικών δυνάμεων ήταν εντελώς διαφορετική από αυτή που παρουσιάστηκε από τους Συμμάχους. Υπήρχε η εντύπωση ότι ο αγώνας κατά των Μπολσεβίκων θα διεξαγόταν από τη ΡΕΣ και τα συμμαχικά στρατεύματα θα περιορίζονταν στην κατοχή ορισμένων πόλεων και στην τήρηση της τάξης. Υπήρχε όμως έλλειψη πληροφοριών τόσο για τη ΡΕΣ όσο και για το στρατό των Μπολσεβίκων. Εκτιμούσαν ότι οι Μπολσεβίκοι ήταν άτακτα στίφη στερούμενα οποιασδήποτε οργάνωσης και πολεμικών μέσων που θα υπέκυπταν εύκολα μπροστά σε οργανωμένους στρατούς. Πληροφορίες που εμβόλιμα προωθούσαν Ρώσοι αριστοκράτες και αστοί, που είχαν καταφύγει στην Ευρώπη ως πρόσφυγες, προκειμένου να πείσουν τους Συμμάχους να αναλάβουν την υπερπόντια αυτή εκστρατεία. Επίσης, επικρατούσε η άποψη ότι ο ντόπιος πληθυσμός ήταν φιλικός προς τους Συμμάχους και θα συνέπραττε με ευκολία μαζί τους.

Οι όροι υπό τους οποίους τα ελληνικά στρατεύματα διεξήγαγαν τις επιχειρήσεις στη Ρωσία υπήρξαν εξαιρετικά μειονεκτικοί. Οι μονάδες δεν μπορούσαν να αποδώσουν στις επιχειρήσεις τη μέγιστη δράση τους, διότι εισέρχονταν στον αγώνα είτε χωρίς τα πολυβόλα τους είτε χωρίς τα μεταγωγικά τους, τα οποία δεν είχαν μεταφερθεί από την Ελλάδα. Ποτέ δεν μεταφέρθηκε μια πλήρης μονάδα, αλλά πάντοτε κατά κλιμάκια, τα οποία προωθούνταν κατευθείαν στο μέτωπο χωρίς την κατάλληλη υποστήριξη. Οι συνέπειες του λανθασμένου διακανονισμού της μεταφοράς, η άγνοια του εδάφους και της γλώσσας, η εχθρότητα του ντόπιου πληθυσμού, οι δυσμενείς κλιματολογικές συνθήκες, το επισφαλές των συγκοινωνιών, η δυσκολία του εφοδιασμού, η έλλειψη δυνάμεων, η πρωτοβουλία του εχθρού στις επιχειρήσεις, η έλλειψη ανάπαυσης και η υπερβολική κόπωση κατέστησαν εξαιρετικά δύσκολο το έργο των Ελλήνων στρατιωτών που μάχονταν μακριά από την πατρίδα τους²⁹.

Όσον αφορά στα γαλλικά στρατεύματα, αυτά ήταν ιδιαιτέρως μειωμένης σύνθεσης, καθώς είχε ξεκινήσει η αποστράτευσή τους. Οι Γάλλοι είχαν στείλει στη Ρωσία, κυρίως, αποικιακό στρατό, ο οποίος δεν είχε καμία διάθεση να πολεμήσει. Υπήρξαν δε περιπτώσεις γαλλικά στρατεύματα να στασιάζουν και να ενώνονται με τους Μπολσεβίκους.

Γενικά, η εκστρατεία στην Ουκρανία δε μελετήθηκε σωστά από τους Συμμάχους, ενώ δε διατέθηκαν οι ανάλογες δυνάμεις για την εξασφάλιση του στρατηγικού σκοπού της, δηλαδή της εγκατάστασης μιας βάσης επιχειρήσεων στη νότια Ρωσία. Η ελλιπής μελέτη της εκστρατείας ήταν απόρροια της παντελούς έλλειψης πληροφοριών. Οι πληροφορίες επί της καταστάσεως ήταν ανεπίσημες, ελάχιστες, ανακριβείς και ασαφείς. Η συμπεριφορά των Μπολσεβίκων απέναντι στην ελληνική μειονότητα δεν πρέπει να εκληφθεί ως αποτέλεσμα της ελληνικής συμμετοχής στην

²⁹Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Εκστρατεία στη Μεσημβρινή Ρωσία, Φ.263/Α, Επίσημη Έκθεση της Εκστρατείας του Α΄ ΣΣ, «Συνθήκες Διεξαγωγής της Εκστρατείας».

εκστρατεία. Ουσιαστικά οι Μπολσεβίκοι συνέχισαν την εξωτερική πολιτική των Τσάρων, η οποία προσέβλεπε στην επέκταση της Ρωσίας προς τις θερμές θάλασσες. Απότοκο της πολιτικής αυτής ήταν η φιλοτουρκική στάση των Μπολσεβίκων.

Η ελληνική συμμετοχή στην εκστρατεία μπορεί να θεωρηθεί επιβεβλημένη μέσα από την οπτική γωνία της πολιτικής σκοπιμότητας. Η ελληνική κυβέρνηση την εποχή εκείνη απέβλεπε στην απελευθέρωση και προσάρτηση στην Ελλάδα της Ανατολικής Θράκης και της περιοχής της Σμύρνης. Επιδιώξεις οι οποίες θα μπορούσαν να υλοποιηθούν μόνο με την υποστήριξη των Συμμάχων.

Ανεξάρτητα από το αποτέλεσμα της συμμαχικής εκστρατείας, η άριστη εμφάνιση και η ισχυρή συνοχή των ελληνικών μονάδων, η πειθαρχία, ο ηρωισμός των ανδρών και η αξία των στελεχών ενίσχυσαν τις αντιλήψεις των Συμμάχων για την υψηλή αξία του ελληνικού στρατού και του ελληνικού παράγοντα γενικότερα.

Η εκστρατεία στη Μεσημβρινή Ρωσία ήταν η πρώτη υπερπόντια αποστολή των ελληνικών δυνάμεων. Στο πλαίσιο αυτής της εκστρατείας είδαμε την αρμονική σε γενικές γραμμές συνεργασία μεταξύ γαλλικών και ελληνικών στρατευμάτων. Αναμφίβολα υπήρξαν και μελανά περιστατικά στη διάρκεια αυτής της συνεργασίας, τα οποία όμως δεν πρέπει να αμαυρώσουν τη συνολική εικόνα. Τα όποια αρνητικά σχόλια για τη γαλλική διοίκηση πρέπει να τα εξετάσουμε λαμβάνοντας υπόψη τις δυσμενείς συνθήκες διεξαγωγής της εκστρατείας και, κυρίως, την έλλειψη πληροφοριών. Η συμμετοχή του ΕΕΣ, παρά τις απώλειες, ενίσχυσε το κύρος του ελληνικού κράτους και εξύψωσε το γόητρο του ελληνικού στρατού. Παράλληλα, ενίσχυσε τους δεσμούς της Ελλάδας με τη Γαλλία και εξασφάλισε την υποστήριξη της δεύτερης στις εθνικές μας διεκδικήσεις. Η ηρωική δράση του ΕΕΣ αναγνωρίστηκε από όλους τους Συμμάχους και ιδιαίτερα από τους Γάλλους.

Ως επίλογος παρατίθεται η διαταγή της 1ης Ο.Μ. στις 24 Ιουνίου 1919, όταν αποχώρησε το Α΄ ΣΣ³⁰: «Τη στιγμή αυτή που τα ελληνικά στρατεύματα αποχωρίζονται οριστικά από την Ι.Ο.Μ. ο Στρατηγός Claudel εκφράζει προς αυτά την πλήρη ευαρέσκειά του για τις θανμάσιες στρατιωτικές αρετές που επέδειξαν στη Βεσσαραβία κάτω από τις διαταγές του. Αφού επί πολλούς μήνες έδειξαν την αξία τους και τη συναδελφικότητα τους μαχόμενα μαζί με τα γαλλικά στρατεύματα κάτω από τις διαταγές του Στρατηγού D' Anselme, έδωσαν το ωραιότερο παράδειγμα καρτερικότητας και λαμπρής διαγωγής. Η διαγωγή τους προκάλεσε το θαυμασμό όλων των γαλλικών τμημάτων που βρίσκονταν σε επαφή με αυτά. Ο Στρατηγός Claudel χαιρετά τις ένδοξες σημαίες τους, απευθύνει προς άπαντες τους αξιωματικούς, υπαξιωματικούς και στρατιώτες τις θερμές τους ευχαριστίες. Εύχεται σε αυτούς από καρδιάς και εξ ονόματος όλων των Γάλλων συναδέλφων του, την επιτυχή

³⁰ ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό.π., Παράρτημα 96, 382.

εξακολούθηση του λαμπρού τους έργου, μέχρι τη θριαμβευτική επάνοδό τους στις εστίες τους».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αρχείο Π. Σ. Δέλτα, *Εκστρατεία στην Μεσημβρινή Ρωσία 1919*, Εκδόσεις Ερμής, Αθήνα 1982.
- Γενικόν Επιτελείον Στρατού/Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού, *Το Ελληνικόν Εκστρατευτικόν Σώμα εις Μεσημβρινήν Ρωσίαν*, Αθήνα 1955.
- Γεραμάνης, Αθανάσιος, *Εκστρατεία εις Μεσημβρινήν Ρωσία 1919*, Αθήνα 1980.
- Γεραμάνης, Σπύρος Α., «Η Μάχη και η Εκκένωση της Χερσώνας», *Πόλεμος και Ιστορία* 70 (2004), 34-45.
- Καρακασώνης, Πέτρος, *Ιστορία της εις Ουκρανίαν και Κριμαίαν Υπερπόντιου Εκστρατείας 1919*, Εκδόσεις Λαμπροπούλου, Αθήνα 1933.
- Νίδερ, Κωνσταντίνος, «Η Εκστρατεία της Ουκρανίας», *Μεγάλη Στρατιωτική και Ναυτική Εγκυκλοπαίδεια*, Αθήνα 1927.
- Τζάχος, Ε. Ε., «Ο Ελληνικός Στρατός στη Μεσημβρινή Ρωσία 1919», *Στρατιωτική Επιθεώρηση* 4 (2001), 78-90.

ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ

Σχεδιάγραμμα 1: Διάταξη Συμμαχικῶν Δυνάμεων στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ρωσία.

[illegible]

